

Folkerett og droner i krigføring

Rune Ottosen

Er det mulig å lage et tydelig skille mellom sivil bruk av droner og militær bruk av droner? Dette spørsmålet er mer komplisert enn det kan høres ut som, siden vi her må forstå hvor skillet går mellom nasjonale lover på den ene siden og internasjonal lov – folkeretten, på den andre. Mens de fleste andre kapitlene i denne boka handler om droner på nasjonalt plan, vil jeg i dette kapitlet diskutere dilemmaer med droner i et globalt perspektiv.

Det er nå 15 år siden amerikanerne utførte det første kjente droneangrepet. Et ubemannet fly skjøt en rakett mot en bil og drepte seks antatte terrorister i Jemen. I årene etterpå er det utført over fire tusen amerikanske droneangrep i Afghanistan, Pakistan, Somalia og Jemen, Libya og Syria. Dødstallene er usikre, men det regnes med at minst 7000 mennesker er drept i disse fire landene i USAs «krig mot terror». I tillegg sprer droneteknologien seg i raskt tempo til andre land. Nå har mer enn 25 land tilgang til militær droneteknologi. Også ikke-statlige aktører som den Iran-støttede Hizbollah skal ha brukt droner i Syria (Harang 2017).

Angrep med droner i et annet land er et åpenbart dilemma med tanke på folkeretten. Forholdet mellom suverene stater reguleres av folkeretten, og omfatter FN-traktaten og andre internasjonale avtaler som statene har forpliktet seg til å følge. En sentral del av folkeretten omhandler ulike regler for krigføring. Ved bruk av droner som våpen rettet mot mål utenfor ditt eget lands grenser må det grunnleggende spørsmål stilles: Er det brudd på folkeretten å bruke ubemannede luftfartøy for å drepe antatte terrorister, og samtidig skade eller ta livet av uskyldige sivile i et land langt borte? Dette

prinsipielle spørsmålet blir svært sjelden reist i nyhetsjournalistikken. Det kan også spørres om det å drepe medlemmer av en terrororganisasjon blir å anse som en henrettelse uten lov og dom. Så lenge det ikke er erklært krigstilstand mellom de berørte landene, hevder sentrale folkerettsekspertar at det også er i strid med folkeretten.

I dette kapitlet vil jeg derfor diskutere ulike dilemmaer som oppstår ved militære angrep med droner mot et annet land. Militær bruk av droneteknologi kan virke fjernt fra den dronevirkeligheten vi kjenner her i Norge. Men de dronene som nå videreutvikles til bruk i sivil industri, kan også brukes til militære formål. Norge er de siste årene blitt en stor eksportør av en egenutviklet minidrone, Black Hornet, som for lengst er tatt i bruk i dronekrigføring i Midtøsten. Senere i kapitlet vil jeg ta opp hva som kan skje dersom en annen stat ville jakte på terrorister med droner i Norge.

Bureau for Investigative Journalism i London har ved hjelp av ulike kilder hentet inn tall som sier noe om omfanget av amerikanernes dronekrigføring i Midtøsten. Tallene er usikre på grunn av hemmelighold, derfor opererer byrået med maksimums- og minimumstall. Men oversikten viser at i løpet av de siste 15 årene kan rundt 4000 angrep mot mål i Afghanistan, Pakistan, Somalia og Jemen, Libya og Syria ha kostet minst 7000 mennesker livet. Bruken av droner har blitt kraftig trappet opp i luftkrigen over Syria og Jemen siden 2015 og forårsaket mange sivile dødsfall (Airwars.org).

Stor risiko for feil

Selv om vi legger minimumstallene til grunn, er flere hundre uskyldige sivile drept, av disse minst 200 barn. De som driver med denne krigføringen, vet at faren for såkalt «collateral damage» (utilsiktede bivirkninger) er stor. Likevel har den amerikanske kongressen gitt presidenten og CIA blankofullmakt til å fortsette dronekrigføringen på ubestemt tid. Hver uke undertegner presidenten nye tillatelser til å ramme utpekte mål selv om han vet at feilmarginene er store. Et hus kan være pekt ut fordi det antas å være tilholdssted til en antatt terrorist. Kan droneoperatørene vite med sikkerhet at han er der når det trykkes på knappen? Vegger og tak skjuler ofte om familiemedlemmer eller andre «tilfeldige» er til stede. Man sikter mot en bil fordi den tilhører en antatt gjerningsmann. Men er det sikkert at det er han som er i bilen? Og

hvis han er det, kan han ha med seg passasjerer som ikke er mistenkt for noe som helst? Man har siktet seg inn på mobiltelefonen til en mistenkt, men vet man at det er nettopp han som bærer den? Slik kunne jeg ha fortsatt å ramse opp ukjente faktorer som fører til at antall uskyldige ofre er så store.

Om vi nå ser bort fra alle disse tilfeldighetene som tar livet av både barn og voksne som ikke er krigføringens mål, og heller konsentrerer oss om at en kjent terrorist faktisk blir drept uten at andre rammes, hva da? Kan det regnes som henrettelse uten lov, dom og bevis for skyld? I tillegg må spørsmålet stilles om det er folkerettslig «lov» å angripe mål i et annet land med bevæpnede droner uten at det foreligger en krigssituasjon.

Folkerettslige avveininger

Da jeg for noen år siden befant meg som gjesteforsker på University of California, Berkeley, kom jeg over et referat fra en kongresshøring som drøftet noen av disse spørsmålene. Under høringen i komiteen for National Security and Foreign Affairs den 28. april 2010 uttalte en rekke inviterte jurister og folkerettsekspertter seg. En av talerne var jusprofessor Kenneth Anderson fra American University i Washington. Han rettet skarp kritikk mot amerikanske myndigheter for ikke å ta de folkerettslige sidene ved dronekrigføring på alvor. Han stilte spørsmål om ikke bruk av droner mot enkeltindivider i andre land i realiteten var utenomrettslige henrettelser i strid med folkeretten. Han påpekte at bruk av droner kommer i en annen stilling når det er erklært krig eller foreligger en situasjon som utløser rett til selvforsvar. Bruk av droner er ikke ulovlig i seg selv. Anderson mente likevel at det ikke er i tråd med forsvarlige legale rammer at det er CIA som leder dette programmet, og sa følgende:

So let me bring this to a close by saying that the discussion that we are having is really the discussion about the lawfulness of the CIA using this kind of weapon outside of traditional battlefields. And that if for any reason that is considered not to be OK, that is considered to be criminal, that is considered to be a war crime, somebody had better tell the CIA about it, somebody had better tell the president about it, somebody had better tell the vice president about it. Because they are all enthusiastic participants in this (US Congress 2010, sitert fra Nohrstedt og Ottosen 2014:167).

Alle de frammøtte juristene syntes å være enige om dette resonnementet. I oppsummeringen av debatten framheves det at dette ikke er noe juridisk stridsspørsmål:

... although there were disagreements on several issues most of the legal expertise seemed to agree that there was no legal basis for the CIA to operate the drones. No, under the international law of armed conflict, the CIA does not have the right to carry out battlefield killings (ibid.).

Når vi vet at det nettopp er CIA som opererer dette programmet i tett samråd med presidenten, kan det se ut som om droneprogrammet drives som en permanent juridisk unntakstilstand. I konklusjonen etter høringen blir det advart mot konsekvensene:

But more importantly, when we don't follow the rule of law, and everyone knows that when these drone attacks occur in places like Yemen or rural Pakistan, everyone in the world is watching us. And they know there is something wrong with this. We are not holding ourselves up as the beacons of the rule of law. We are not sending a signal that we want to see all countries suppressing violence and promoting the rule of law. This is a very dangerous policy, because it is not consistent with the law (sitert fra Ottosen 2014b).

Her advares det med god grunn mot konsekvensene av at USA holder seg med «double standards». Advarselen er på sin plass, for det kan ikke herske tvil om at misnøye med at USA «tar seg til rette», i seg selv er en viktig kilde til rekruttering til terrorgrupper som al-Qaida og IS. Dobbelmoralen og kynismen blir også omtalt av lokale medier i områder som blir rammet av dronekrigføringen. Etter et droneangrep som drepte uskylde sivile, skrev Yemen Times «What drones sow» om at det var lettere for lokale al-Qaida-grupper å rekruttere etter at unge gutter hadde mistet familiemedlemmer i droneangrep. The Guardian publiserte i februar 2015 en video der den 13 år gamle Mohammed Tuaimen blir intervjuet der han forteller om sin angst etter at to nære familiemedlemmer var blitt drept. Ironisk nok ble Mohammed selv drept i et nytt droneangrep rett etter. Ibrahim Mothana skrev et leserinnlegg til New York Times der

han advarte mot de langsiktige konsekvensene av fortsatte droneangrep: «Anti-amerikanisme er langt mindre utbredt i Jemen enn i Pakistan. I stedet for å vinne «hearts and minds» i den jeminittiske befolkningen skaper USA dem til fiender ved å drepe deres familiemedlemmer (The Guardian 22. mai 2013).

Drepte egen statsborger

Den amerikanske statsborgeren og imamen Anwar al-Awlak, med bakgrunn fra Jemen, ble drept i droneangrep 30. september 2011, etter ordre fra president Barack Obama. al-Awlak hadde flyttet tilbake til Jemen etter mange års opphold i USA og ble regnet som al-Qaida-sympatisør. To uker senere ble hans 16 år gamle sønn, også han amerikansk statsborger, drept i et nytt droneangrep. Betegnende nok måtte amerikanske liv gå tapt før ble det tilløp til debatt i den amerikanske kongressen om de prinsipielle sidene ved utenomrettslige henrettelser (Nohrstedt og Ottosen 2014). Kan presidenten beordre henrettelse av amerikanske statsborgere (en av dem mindreårig), uten tiltale, rettssak og dom?

Spesielt var dette kontroversielt i det juridiske miljøet i USA. Sett med et ikke-amerikansk perspektiv synliggjorde denne debatten også problemstillinger rundt Noam Chomskys begrep «verdige og uverdige ofre» (Hermann og Chomsky 1988). Etter hundrevis av sivile «uverdige» dødsfall gjennom nesten ti år i mange land, måtte det amerikanske «verdige» dødsofre til for å få en offentlig debatt om den kontroversielle krigføringen. Et tidligere hemmeligstempelt memorandum fra det amerikanske justisdepartementet som ble frigitt i juni 2014, rettfærdiggjør drapet og kaller det «lovlig» (Lauter 2014).

Både Amnesty International, Human Rights Watch og FNs menneskerettighetsorganer har uttrykt bekymring for de rettslige og humanitære sidene ved dronebruk. FNs spesialrapportør for menneskerettigheter skrev alt i 2010 en rapport til FNs generalforsamling der det ble uttrykt bekymring for undergraving av folkeretten (Nohrstedt og Ottosen 2014:169). I en FN-rapport fra 2015 blir det advart mot at militær bruk av droner representerer en trussel mot FN-charteret og Geneve-konvensjonene (UN 2015).

Forholdet USA-Pakistan

I 2010 hadde tidsskriftet *Atlantic* en artikkel om dronekrigføring. Artikkelen var illustrert med et kart over kjente droneangrep. Hvert angrep var visualisert med et farget knappenålshode. Provinsen Nord Warzirstan i grenseområdet mellom Afghanistan og Pakistan skiller seg dramatisk ut. Kartet over provinsen er så fullt av fargede knappenålshoder at det nesten ikke er mulig å se lokale stedsnavn. Vi vet at dette området har vært oppmarsjområde for al-Qaida-grupper og Taliban ved operasjoner i Afghanistan, og det er kjerneområdet for Pakistans Taliban. De mange droneangrepene på Pakistans territorium har skapt et anstrengt forhold mellom de to allierte landene. Det har vært 428 kjente droneangrep mot Pakistan. Antall dødsofre er mer enn 3000, hvorav flere hundre er uskyldige sivile. Av disse rundt 150 barn. Hva gjør det med en befolkning som hører suset av droner i luften uten å vite at det er de selv som kan bli rammet neste gang?

Bruken av droner over Pakistan har gått drastisk ned siden den militære situasjonen har endret seg, men lignende problemstilling er også aktuell i Gaza, der israelske droner er i bruk hele tiden. «When you hear the drones, you feel naked and vulnerable», uttalte Hamdi Shaqura, deputy director of the Palestinian Centre for Human Rights, i Gaza City til tv-stasjonen Al Jazeera. «The buzz is the sound of death. There is no escape, nowhere is private», la han til (Al Jazeera 2013).

I sin prisbelønte film *Drones* har den norske filmskaperen Tonje Scheie gjort opptak i de mest utsatte områdene i Pakistan og intervjuet familier som har mistet sine kjære og nære. Noen har plassert kjempebilder av ansikter til barn som har blitt drept i droneangrep på hustakene. Hensikten er at dronepilotene i Nevada skal se ansiktene på noen av de barna de har drept gjennom videokameraene på dronene. I filmen følger vi også en kjent pakistansk advokat som følger en fattig familie på reisen til USA, der de i en amerikansk rettssak forgjeves prøver å få erstatning fra amerikanske myndigheter for sine tap. I mai 2012 traff en rakett fra en drone en moské i landsbyen Mi Ai Bazar i en landsby på grensen mot Afghanistan. Lokale myndigheter rapporterte at to raketter drepte ti mennesker og skadet mange flere under bønnen. Denne og andre hendelser har ført til et spent forhold mellom USA og Pakistan. Det pakistanske utenriksdepartementet har protestert og kalt

angrepene en krenkelse av Pakistans territorium. På spørsmål fra journalister hvorfor saken ikke ble brakt inn for FN, sa en talsmann for UD at Pakistan ville løse det bilateralt. Pakistan driver en hårfin balansegang med protester på den ene siden mens de i stillhet tillater at CIA opererer i grenseområdene med etterretning til dronepilotene. Pakistanske politikere er frustrert, og den pakistanske nasjonalforsamlingen har bedt USA stanse droneprogrammet.

Å leve under droner

Forskere ved Stanford University har i rapporten *Living under drones* dokumentert de psykososiale konsekvensene av dronekrigføringen for befolkningen i Warzirstan. Rapporten har delvis vært et svar på påstander fra amerikanske myndigheter om at sivile tap ikke forekommer i særlig grad. Ved siden av å dokumentere dødsfall gjennom intervjuer med familier beskrives svært vanskelige psykososiale forhold. Her er et utdrag fra rapporten:

... US drone strike policies cause considerable and under-accounted for harm to the daily lives of ordinary civilians, beyond death and physical injury. Drones hover twenty-four hours a day over communities in the north-west Pakistan, striking homes, vehicles, and public spaces without warning. Their presence terrorizes men, women, and children, giving rise to anxiety and psychological trauma among civilian communities. Those living under drones have to face the constant worry that a deadly strike may be fired at any moment, and the knowledge that they are powerless to protect themselves. These fears have affected behavior. The US practice of striking one area multiple times, and evidence that it has killed rescuers, makes both community members and humanitarian workers afraid or unwilling to assist injured victims (siteret fra Nohrstedt og Ottosen 2014:172).

Og, hva gjør det med dem som sitter foran en dataskjerm og i video-opptak ser at de dreper mennesker uten å være i nærheten av dem? Tonje Scheie intervjuer i den før omtalte filmen *Drones* tidligere dronepiloter som har pådratt seg post-traumatisk stress-syndrom (PSTD) etter å ha sett konsekvensene av angrepene de har gjennomført. Selv om de ikke fysisk blir skadet, er det en mental påkjenning å se opptakene av døde og lemlestedede mennesker. Det er en forskjell på å spille dataspill og faktisk fyre av prosjektiler mot levende mål på bakken.

Det foreligger ingen systematiske studier av hvordan mediene dekker dronekrigføring i de landene som rammes. Jeg har vist eksempel på kritisk mediedekning fra Jemen der aviser spør om bruk av droner fungerer mot sin hensikt fordi uskyldige sivile ofre skaper vilje til motstand. En studie av pakistanske medier viser en lignende tendens. En meningsmåling i Pakistan viste at 60 prosent uttrykte klar motstand mot amerikansk dronekrigføring. Pakistanske aviser reflekter noe av det sinnet som uttrykkes i områdene som rammes av krigføringen. Det kan virke som at journalister som er tett på den rammede sivilbefolkningen, i større grad enn norske medier ser de problematiske sidene ved dronekrigføring (Kaltenhaler et al. 2012).

Opptapping i Jemen under Trump

I boka *Dirty Wars* tegner Jeremy Schahill et skremmende bilde av Obama-administrasjonens opptapping av dronebruk som den foretrukne metoden i «krigen mot terror» (Scahill 2013). Krigen mot terror er delegert til kommandogrupper i spesialstyrkene til Navy Seals og private kontraktører i private firmaer som Blackwater. Obama-administrasjonen forsikret kongressen om at det var juridiske prosedyrer som regulerte dronebruken i ukentlige møter mellom presidenten og CIA (Nohrstedt og Ottosen 2014:165). Selv om det er hemmelighold og et mystikkens skjær over disse møtene, har president Trump fjernet ytterligere terskler for dronebruk etter at han kom til makten.

I en av de få offentlige debattene Obama deltok i om dronebruken, forsikret han at det var prosedyrer for å hindre tap av sivile liv (ibid.). Selv om det har vært liten åpenhet rundt hva disse prosedyrene faktisk gikk ut på, forsikret president Trump at han ville lette på disse restriksjonene da han kom til makten i 2017. New York Times konstaterte i en artikkel 20. mars 2013 at de amerikanske militære var fornøyd med de nye fullmaktene:

«It's very important and very helpful for us to have little more flexibility, a little bit more timeliness, in terms of decision-making process,» General Waldhauser said. «It allows us to prosecute targets in a more rapid fashion.» (NYT 20.3.2017).

Dette gjaldt operasjoner i Somalia, men også i Jemen har Trump trappet opp dronebruken.

For å vise handlekraft beordret Trump en dobling av droneangrepene i Jemen i løpet av sine første 100 dager i Det hvite hus sammenlignet med hele 2015 og 2016. Dette innebar økte tap av sivile liv. Ifølge Human Rights Watch ble 29 sivile drept 29. januar i ett av de første angrepene Trump initierte etter at han kom til makten (Human Rights Watch 2017). Det amerikanske forsvaret kunne lene seg på at Det hvite hus hadde utpekt deler av landet som «aktivt fiendtlig».

Amerikansk «essentialism»

Når amerikanske ledere en sjelden gang diskuterer de rettslige sidene ved dronekrig, forsikrer de at den er forankret i amerikansk lovgivning. Dette kan tilbakeføres til de utvidete fullmaktene i Patriotic Act og andre lover som ble innført etter angrepene 9/11. USA påberoper seg retten til selvforsvar, og grensene settes ikke ved USAs territorium. Den norske folkerettseksperten Geir Ulfstein er blant dem som har kritisert de svært vide fullmaktene USA har påberopt seg for «rimelig gjengjeldelse». Ifølge Ulfstein kunne man ha begrunnet en kortvarig gjengjeldelse mot utvalgte mål i Afghanistan mot al-Qaidas baser som et rimelig tilsvarende etter de forferdelige angrepene 9/11 da mer enn 3000 mennesker mistet livet. En permanent «krig mot terror» utenfor USAs grenser er ikke innenfor folkeretten, ifølge Ulfstein (2008).

Etter 9/11 er det som går under betegnelsen «American essentialism» blitt forsterket. I dette resonnementet ligger det at USA selv begrunner hvilke tiltak som er nødvendige for å trygge egen sikkerhet. Folkerett har ingen plass i et slik resonnement (Kettle et al. 2011). At den kraftpatriotiske retorikken kan overbevise en amerikansk opinion, er Trumps suksess ved presidentvalget et levende bevis for. Det som imidlertid framstår som et skremmende scenario, er at nå kan over 25 land som har tilgang til teknologien, i prinsippet bruke samme tankegang når de skaffer seg og bruker dronevåpen.

Kinas droneprogram

Det er et kjent faktum at Kina har sitt eget droneprogram Wing-Loong. Ifølge en artikkel i The Diplomat har Kina solgt droner til Saudi-Arabia (The Diplomat 20. april 2017).

Saudi-Arabia begår ifølge Human Rights Watch og Amnesty International daglige krigsforbrytelser med bombing av sivile mål i sin uerklærte krig mot Jemen. Vil tilgang på kinesiske droner gjøre denne krigføringen enda mer «effektiv»? Hva om Kina selv bruker det samme resonnement som USA i sin egen «krig mot terror»?

La oss gjøre et tankeeksperiment. Mikal Davud med bakgrunn i den kinesiske uigur-minoriteten kom til Norge som politisk flyktning fra Kina i 1999 og fikk norsk statsborgerskap i 2007. Han hadde tilknytning til al-Qaida. Davud ble i norsk rett dømt for å inngå et terrorforbund med mål om å drepe den danske tegneren Kurt Westergaard, som laget de omstridte tegningene av profeten Muhammed i Jyllands-Posten. Kinas utenriksminister skal i august 2011 ha bedt utenriksminister Jonas Gahr Støre om å få Davud utlevert (NRK 26.11.2011). Norge skal ha avslått, til kinesernes irritasjon.

Hva om Kina hadde bestemt seg for å ta saken i egne hender? La oss si at Davud, mens han fortsatt var kinesisk statsborger, trente på Hardangervidda. Kinesiske myndigheter kunne da ha hevdet at han var en trussel mot kinesisk sikkerhet fordi han hadde en kjent tilknytning til al-Qaida. Det kunne ha begrunnet et droneangrep fra Kina mot dette terrormålet på norsk jord. Hva så om en norsk jeger på villreinjakt ble observert av videokameraet på den kinesiske dronen og ble forvekslet med Davud? Slike «misforståelser» er en viktig grunn til at så mange sivile blir drept i amerikanske droneangrep. Kan man se for seg avistittelen: «Norsk reinjeger drept av kinesisk drone på Hardangervidda»? Dette høres absurd ut for oss, men det var det samme resonnementet som lå bak da USA brukte droner til å drepe sin egen statsborger i Jemen (tidligere omtalt i denne artikkelen).

Nå finnes det en annen dokumentert forbindelse mellom Norge og USAs droneprogram. Bård Wormdal hevder i sin bok *Spionbasen* at norske installasjoner er dypt involvert i den amerikanske etterretningsorganisasjonen NSA sin informasjonsinnhenting. Dette er delvis et bilateralt samarbeid uavhengig av NATO. Gjennom Snowdens avsløringer vet vi at NSA vurderer at Norge sammen med et annet ikke navngitt land er de viktigste samarbeidspartnere for innhenting av teknisk etterretning for USA. Radarinstallasjonene på norsk jord bør derfor ikke bare kun sees på som en nødvendig defensiv ressurs. Edvard Snowden har gjennom sin varsling og avsløringer avdekket massiv elektronisk global overvåkning. Wormdal

har også vist at det kontroversielle dronekrigsprogrammet er helt avhengig av data fra USAs globale nettverk, der radarinstallasjoner på norsk jord spiller en viktig rolle (Wormdal 2015).

La oss gjøre et nytt tankeeksperiment. Hva om en hvit etnisk norsk statsborger var blitt drept i et målrettet droneangrep uten lov og dom? Dette er faktisk ikke helt usannsynlig. PST har siktet og etterlyst internasjonalt en 35-åring fra Akershus. PST har bekreftet overfor NTB at de over en lengre periode har drevet etterforskning rettet mot personen som også er ført opp på amerikanske myndigheters liste over globale terrorister etter angivelig å ha sluttet seg til den jemenittiske grenen av al-Qaida. Daværende utenriksminister John Kerry bekreftet at nordmannen var på denne listen fordi han skal ha fått omfattende terrortrening i Jemen. (NTB 17.8.2014).

Bakgrunnen til denne ettersøkte nordmannen har felles trekk med massedrapsmannen Anders Behring Breivik. Han er oppvokst i et norsk middelklassehjem, men har av ulike grunner funnet veien til voldelig terrorisme. På linje med Breivik har han ikke noe kriminelt rulleblad og er aldri dømt i norsk rett for lovbrudd. Etter rettssaken mot Breivik var det samstemthet i norsk offentlighet at Norge kunne være stolt over at selv en slik terrorist fikk en skikkelig rettssak. Spørsmålet er hvordan norsk offentlighet hadde reagert hvis vår viktigste allierte gjennomførte en utenomrettslig henrettelse mot en norsk statsborger uten lov og dom.

«Drapsrobotene» kommer

Det første kjente angrepet med droner skjedde 5. november 2002, helt i starten av president George W. Bushs «krig mot terror» etter angrepet mot USA 9/11. En Predator-rakett fyrt av fra et førerløst fly rammet en bil med antatte al-Qaida-medlemmer på en landevei i Jemen. Angrep med droner har siden vært USA og CIAs foretrukne våpen i den såkalte krigen mot terror. Derfor sendes dronene først og fremst mot land som regnes som viktige rekrutteringsarenaer for terrorister, Afghanistan, Pakistan, Jemen og Somalia.

Fra en base i Nevadaørkenen fjernstyrer operatører droner til utvalgte mål på den andre siden av kloden. I antologien *Når dronene våkner* diskuterer bidragsyterne de militære, politiske og etiske sidene ved dronekrigføring (Berntsen og Johnsen 2016). Alle synes å være enige om en sak: Droner kom-

mer til å bli en sentral del av moderne krigføring i uoverskuelig framtid. Og allerede mens dagens ubemannede angrepsvåpen diskuteres, reises en ny problemstilling: Neste generasjons droner, såkalte «killerrobots», utvikles og testes. Her handler det om helautomatiske droner som ikke fjernstyres av mennesker. De opererer på egen hånd og tar egne avgjørelser om våpenbruk basert på forhåndsprogrammert informasjon. Harvard Law School har sammen med Human Rights Watch, med bakgrunn i en rapport til FN fra 2015, foreslått et preventivt internasjonalt forbud mot «killer robots» (Bredesen 2016). Her ser vi konturene av en internasjonal kampanje som kan sammenlignes med kampanjen mot landminer som ble belønnet med Nobels fredspris i 1997.

Droner i moderne militærstrategi

Diskusjonen om dronekrigføring inngår også i en mer overordnet debatt om moderne militærstrategi. Nettverksbasert forsvar med avansert teknologi kan i økende grad overta soldatenes plass. Slik kan en unngå tap av egne soldaters liv, og krigføring utenfor landets grenser blir mindre omstridt på hjemmeplan. Å unngå «bodybags» som fraktes hjem, har vært et viktig tema i USA siden Vietnamkrigen. En konsekvens av den moderne strategien er at antall dødsofre blant sivilbefolkningen øker i landet som angripes. Men tap av egne soldater reduseres. I Martin Shaws bok *The New Western Way of Warfare* kalles dette for «risk transfer» (Shaw 2005). Afghanistan har siden 2001 kanskje vært den viktigste arenaen for utprøving av den moderne formen for krigføring. Sett med norske øyne feller det såkalte Godal-utvalget en kritisk dom over denne militærstrategien, både på det militære, økonomiske og sikkerhetspolitiske plan (NOU 2016:8). Har utviklingen vært verdt de økonomiske og menneskelige omkostningene er spørsmålet som stilles, uten at vi får noe klart svar. Dette skjer altså etter mer enn ti års krigføring etter de moderne prinsippene. Det har gått nesten ubemerket hen i mediene at det har vært en endring i norsk sikkerhetspolitikk på droneområdet. Mens regjeringen Stoltenberg II (2005–2013) hadde forbud mot å utstyre droner med missiler, ble dette forbudet opphevet av regjeringen Solberg (2013–2017) (Harang 2017). Hvilken plass droner vil få i framtidig norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk, er i skrivende stund uklart. Mediene ser dessverre ikke ut til å ha evnen til å stille de nødven-

dige kritiske spørsmålene mens omdiskutert krigføring pågår (Nohrstedt og Ottosen 2014). Her kan dronekrigføring tjene som et godt eksempel.

Mediebildet av dronekrigføring

Blant folkeretts eksperter er det enighet om at dronekrigføring er en kontroversiell form for krigføring. Men dette er ikke noe sentralt tema i den daglige medierapporteringen. I boka *New Wars, New Media and New War Journalism* dokumenterer jeg og min svenske kollega Stig A. Nohrstedt deknningen av dronekrigen et halvt år i 2012 i *The New York Times*, *Dagens nyheter* og *Aftenposten*. Hovedfunnet er at den daglige medierapporteringen er preget av hendelsesnyheter der de folkerettslige sidene ved dronebruk i liten grad er i fokus.

Droneangrep framstår som dagligdags rutine. Et typisk eksempel kan være en nyhetsnotis i *Aftenposten* 1.2.2012 der det i overskriften heter: «Elleve drept i droneangrep i Jemen». Historien er basert på et NTB-telegram med hovedfokus på at droneangrepet var rettet mot en al-Qaida-base. Hele teksten lyder slik: «Elleve militante, blant dem flere angivelige Al-Qaida-ledere, ble natt til i går drept i et droneangrep i Jemen, opplyser innbyggere i området. Det er ikke kjent hvem som sto bak angrepet, men USA har tidligere benyttet droner i lignende angrep.» Hvis vi skal være djvelens advokat, kunne man tenke seg en alternativ tittel: «Elleve drept i en utenomrettslig henrettelse i Jemen». Vinkling, fortellerperspektiv og tittel er i *Aftenpostens* versjon lite egnet til å skape kritisk debatt rundt denne formen for krigføring. Ved at al-Qaida-ledere nevnes som mål, skapes det ikke bevissthet rundt det faktum at droner ofte rammer sivile som er i nærheten.

En annen artikkel i *Aftenposten* i denne perioden peker på de mulige innsparingene ved å bruke droner. I ingressen under tittelen «NATOS nye trylleord» heter det:

På NATOs forsvarsministermøte i Brussel forrige uke ble de enige om å investere i førerløse overvåkingsfly, såkalte droner. De skal drives fra en base i Italia.

Dette er ett av de «bli-smartere-prosjektene» som skal redde alliansen i en økonomisk krisetid (*Aftenposten* 8.2.2012).

Ordet trylleord skaper konnotasjon til det spektakulære ved dronekrigføring (for eksempel at de er fjernstyrte). Vinklingen er positiv (hvem vil ikke spare penger?). I en bisetning sies det underforstått at Norges kontroversielle bombing benyttet seg av etterretning fra USAs droner under krigføringen. Her heter det:

Under Libya-aksjonen dokumenterte de europeiske NATO-landene manglende kapasitet for denne type overvåking og etterretning. Dette kom i tillegg til at de europeiske NATO-landene gikk tomme for avansert ammunisjon etter få uker (Aftenposten 8.2.2012).

Underteksten her er at det er et problem at Norge ikke har sitt eget droneprogram. Ukritisk vises det til kritikk fra USA om at europeerne er sinker som ikke forstår potensialet i dronebruken:

Under krigen i Afghanistan har det vært gnisninger mellom USA og flere europeiske allierte om krigsinnsatsen. USA har gang på gang kritisert sine allierte for manglende vilje til å delta. I dag vet en at det ikke bare står på viljen, men også evnen. De politiske ambisjonene er ikke fulgt opp med bevilgninger og utstyr (Aftenposten 8.2.2012).

I en annen artikkel i Aftenposten er det også økonomi og kritikk fra USA som er i fokus. Den 8.2.2012 under tittelen: «Ber Norge kjøpe droner», heter det:

NATO ber Norge bruke mer penger på forsvar, kjøpe droner og øke antallet soldater som kan sendes på oppdrag i utlandet. Det har Norge råd til, mener NATO.

Kritisk mindretall

Det finnes også eksempler på at Aftenpostens egne journalister løfter fram de prinsipielle spørsmålene. Aftenpostens USA-korrespondent Alf Ole Ask har 22.6.2012 en kritisk artikkel med tittelen: «USA får refs for dronekrig». I artikkelen er det intervju med daværende utenriksminister Jonas Gahr Støre, som uttrykker «bekymring» om den folkerettslige siden ved dronebruk. Det vises også til den internasjonale kritikken: *Den senere tiden har*

det vært fokus på dagens dronekrig i Aftenposten. Bakgrunnen er uttalelsen til FNs spesialrapportør Christof Heynes om at det internasjonale rettssystemet blir utfordret gjennom droneangrepene til USA. Mads Harlem fra Røde Kors retter i et leserinnlegg noen dager etter (28.6.2012), kritikk mot Aftenposten for ikke å fokusere på den internasjonale debatten om dronebruk.

Men slike kritiske artikler med vekt på det folkerettslige utgjør et mindretall i det store bildet. De fleste artiklene er som de før omtalte hendelsesnyhetene med «vellykkede angrep på terrorister». Hvis vi sammenligner Aftenpostens dekning med dekningen i The New York Times (NYT), er den ganske lik. Derimot er det en mye mer omfattende diskusjon på debattsidene i NYT – der flere folkerettsekspertter stiller grunnleggende spørsmål om lovligheten ved dronebruk. I et krast leserbrev går tidligere president Jimmy Carter 24.6.2012 til frontalangrep på dronebruken under tittelen: «A Cruel and Unusual Record». Her heter det blant annet:

The United States is abandoning its role as the global champion of human rights. Revelations that top officials are targeting people to be assassinated abroad, including American citizens, are only the most recent, disturbing proof of how far our nation's violation of human rights has extended. This development began after the terrorist attacks of September 11, 2001, and has been sanctioned and escalated by bipartisan executive and legislative actions, without dissent from the general public. As a result, our country can no longer speak with moral authority on these critical issues.

I artikkelen hevder Carter at dronebruken bryter FNs menneskerettighetserklæring på minst 10 punkter. Så kan man spørre seg om det ikke burde være en nyhetssak også i norske medier at USAs tidligere president går til frontalangrep på egen regjering. Nå må det sies at heller ikke NYT slo dette opp som en nyhetssak.

Tabell 7.1 Oversikt over dødsofre for droneangrep fra 2002 til 2017

Land	Afghanistan	Pakistan	Somalia	Jemen
Antall angrep	3273	428	50	254
Drept	2910–3908	2511–4020	325–482	829–1228
Sivile drept	153–220	424–969	10–28	166–210
Barn drept	46–65	172–207	0–3	44–49

På grunn av usikkerheten opereres det med maksimums- og minimumstall i denne tabellen

Kilde: <https://www.thebureauinvestigates.com>

Tabell 7.2 Samlet oversikt over Aftenpostens dekning av droneangrep gjennom et halvt år

Aftenposten – Framing and genre January 1, 2012 to July 1, 2012							
	News	Reportage	Editorial	Letter	Comment	Other	Total
War on terror	11			1		1	13
Military technology	3				1		14
Human rights/legal	1	1	1	1	2		6
Diplomatic controversy	1						1
Civilian casualties							
Technology	2						2
Norwegian	1						1
Other	2						2
Total	21	1	1	2	3	1	29

Litteratur

- Al Jazeera (2013). «Gaza: Life and death under Israel's drones», 28.12.2013 <https://www.aljazeera.com/features/2013/11/28/gaza-life-and-death-under-israels-drones/>, lastet ned 10.10.2017.
- Berntsen, T, Schjander A., Dyndal, G. Lage og Johansen, S.R. (red.) (2016). *Når dronene våkner*. Oslo: Cappelen Damm.
- Bredesen, M.G. (2017). Berntsen T., Dyndal, G. Johansen, S.R. (red.). Når dronene våkner (anmeldelse), *Internasjonal politikk* 75 (1): 98–101.
- Harang, Alexander (2017). «Droner som våpen». Debattinnlegg Riksteateret 12.10.2017.
- Herman, E.S. og Chomsky, N. (1988). *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*. New York: Pantheon Books.
- Human Rights Watch (2017). Yemen: US Should Investigate Civilian Deaths in Raid. Al-Bayda. Attack on Al-Qaeda in Arabian Peninsula Killed at Least 9 Children», <https://www.hrw.org/news/2017/02/24/yemen-us-should-investigate-civilian-deaths-raid>, lastet ned 20.9.2017.
- Kaltenhaler, K., Miller, W. og Fair, C. (2102). «The Drone War: Pakistani Public Attitudes toward American Drone Strikes in Pakistan». Paper prepared for presentation at the Annual Meetings of the Midwest Political Science Association Meetings, Chicago, IL. 13.–17. april 2012.
- Kettle, M. (2011). What impact did 9/11 have on America? *The Guardian* 6.9.2011.
- Lauter, D. (23.6.2014). «[Memo justifying drone killing of American Al Qaeda leader is released](#)». *Los Angeles Times*.
- Living Under Drones (2012). Death, Injury, and Trauma to Civilians From US Drone Practices in Pakistan. International Human Rights and Conflict Resolution Clinic, Stanford Law School and Global Justice Clinic, NYU School of Law. September 2012. <http://livingunderdrones.org> [accessed 4.10.2012].
- Nohrstedt, Stig og Ottosen, Rune 2014. *New wars, new media and new war journalism*. Gøteborg, Nordicom.
- Shaw, M. (2005). *The New Western Way of War: Risk-Transfer War and its Crisis in Iraq*. London: Polity.
- UN 2015. (2015) *Study on Armed Unmanned aerial Vehicles. Prepared on the Recommendation of the Advisory Board on Disarmament Matters*. <https://unoda-web.s3-accelerate.amazonaws.com/wp-content/uploads/assets/publications/more/drones-study/drones-study.pdf>, lastet ned 10.10.2017.
- Ulfstein, G. (2008). Hvor hellig er folkeretten? *Dagbladet* 22.5.2008.
- Wormdal, B. (2015). *Spionbasen. Den ukjente historien om CIA on NSA i Norge*. Oslo: Pax Forlag.